Selvitys haja-asutusalueiden jätevedenkäsittelyn toimeenpanon tilanteesta 2015

Johanna Kallio, Suomen ympäristökeskus 5.10.2015

Sisällys

1. Tausta ja toimeksianto 3
1.1 Aiemmin tehtyjä selvityksiä 3
1.2 Jätevesineuvonta 4
2. Tässä selvityksessä käytetty aineisto ja muut aiheeseen liittyvät uudet selvitykset 5
3. Tulokset 5
3.1 Jätevesineuvonnan tuloksia jätevesien käsittelyn tilanteesta 5
3.2 Jätevesineuvontahankkeiden kartoituksia toimenpidelupien määristä 6
3.3 Neuvontahankkeiden arvioita saneerauksen edistymisestä 6
3.4 Neuvontajärjestöiltä koottua kirjallista palautetta 8
4. Tulosten tarkastelu ja keskeiset johtopäätökset 8
Viitteet 9

1. Tausta ja toimeksianto

Viemäriverkoston ulkopuolisen asutuksen jäteveden käsittelystä on säädetty ympäristönsuojelulaissa (YSL 86/2000 ja uusi YSL 527/2014) ja valtioneuvoston asetuksessa talousjätevesien käsittelystä viemäriverkostojen ulkopuolisilla alueilla (VNA 209/2011 ja uusi 343/2015, nk. hajajätevesiasetus). Harvaan asutuilla alueilla jäteveden käsittely on yleensä järjestettävä kiinteistökohtaisesti. Kun talouksien välinen etäisyys kasvaa suureksi, ei yhteinen viemäröinti ole taloudellisesti järkevää.

Ympäristöministeriö tilasi helmikuussa 2015 Suomen ympäristökeskukselta olemassa olevaan aineistoon perustuvan arvion siitä, miten kiinteistökohtaisen jätevedenkäsittelyn tehostaminen on edennyt haja-asutusalueilla ja mikä on jätevedenkäsittelyn nykytilanne sekä tarvittavien toimenpiteiden määrä. Muistio täydentää asiasta tehtyjä aiempia arvioita.

1.1 Aiemmin tehtyjä selvityksiä

Tilannekatsaus 2014
Suomen ympäristökeskuksessa arvioitiin vuonna 2014, että Suomessa oli haja-asutusalueella vakituisesti asuttuja pientaloja (omakoti-, pari- ja rivitalot) yhteensä 314 000 kpl. Vuoden 2004 jälkeen rakennetuissa taloissa jätevesijärjestelmän oletetaan olevan kunnossa. Näitä uusia rakennuksia on 28 000 kpl. Näin ollen vuotta 2004 vanhempia omakotitaloja ja useamman talouden kiinteistöjä (pari- ja rivitalot) oli n. 286 000. Katsauksessa arvioitiin jätevesineuvonnasta saatujen tulosten perusteella saneeraustarpeeksi 55 - 67 %, mistä päädyttiin saneerausta edellyttäviä kiinteistöjä olleen kaikkiaan 157 000 - 192 000.

Ikävapautuksen piiriin kuuluvia kiinteistöjä oli 51 000 vuonna 2012 (Väestörekisterikeskus, 2012). Vapautus koskee ennen 9.3.1943 syntyneitä vakituisen asunnon omistajia, mikäli jätevedestä ei aiheudu ympäristön pilaantumisen vaaraa. Ensisijaisesti saneeraustarpeessa olevien pientalojen määrä olisi siten 106 000 - 141 000kpl. (Kallio, 2014)

Pientalojen sijaintitarkastelu 2014
Suomen ympäristökeskuksessa tehtiin marraskuussa 2014 pientalojen sijaintitarkastelu ranta- ja pohjavesialueilla. Tarkastelussa haettiin paikkatietomenetelmin ne rakennukset, jotka sijaitsevat ranta- ja pohjavesialueilla. Alueiksi määriteltiin vesilain mukaisten vesistöjen ranta-alueet (50, 100, 200 ja 300 metriä) sekä luokkien I ja II pohjavesialueet.

Ennen vuotta 2004 rakennetuista pientaloista on pohjavesialueilla noin 7 % (19 300 kpl). Alle 50 metrin etäisyydellä rannasta sijaitsee 8 % pientaloista (22 500 kpl), 0 - 100 metrin vyöhykkeellä sijaitsee 16 % pientaloista (46 200 kpl), 0 - 200 metrin vyöhykkeellä 29 % pientaloista (83 000 kpl) ja 0 - 300 metrin vyöhykkeellä 39 % (113 000 kpl) kaikista ennen vuotta 2004 rakennetuista pientaloista.

Tarkastelussa kartoitettiin myös pientalojen etäisyyttä naapuriin. Haja-asutusalueella on 121 000 ennen vuotta 2004 rakennettua pientaloa, jotka eivät sijaitse pohjavesialueella ja etäisyys rantaan on yli 200 metriä, mutta joiden lähin naapuri sijaitsee alle 200 metrin etäisyydellä. (Kallio ja Nurmio, 2014)

Ympäristönsuojelumääräysten kattavuus 2015

Kuntaliitto on selvittänyt ympäristönsuojelumääräysten nykytilaa ja tulevaisuuden mahdollisuuksia (Pietarinen, 2014). Selvityksen mukaan 156 kunnalla on määräyksiä liittyen jätevesienkäsittelyyn ympäristönsuojelullisesti herkillä alueilla. Tähän aineistoon yhdistettiin Suomen ympäristökeskuksessa paikkatietona vakituisesti asuttujen pientalojen tiedot.

Tietojen yhdistämisen perusteella Manner-Suomen haja-asutusalueiden pientaloista yli kolmannes sijaitsee ranta- tai pohjavesialueilla, joilla ei ole voimassa olevia kunnallisia ympäristönsuojelumääräyksiä. (Kallio ja Nurmio, 2015)

1.2 Jätevesineuvonta

Vuonna 2011 tehdyn lainsäädäntömuutoksen yhteydessä eduskunta edellytti, että valtion tukemana järjestetään tehostettua jätevesineuvontaa. Neuvonnan keskeinen tavoite on edistää hajajätevesiasetuksen toimeenpanoa ja tuottaa kiinteistön omistajille ja haltijoille luotettava arvio siitä, onko jätevesien käsittelyä tehostettava. Jätevesineuvontaa antavat järjestöt, jotka ovat riippumattomia laitevalmistajista ja kunnan viranomaistoiminnasta. Suomen ympäristökeskus koordinoi hankkeiden toimintaa ja kouluttaa järjestöjen jätevesineuvojat.

Neuvontaa tehdään tiiviissä yhteistyössä kunnan viranomaisten kanssa. Jätevesijärjestelmät arvioidaan paikan päällä ja yhtenäisellä tavalla koko maassa. Asukkaalle annetaan jätevesijärjestelmän riittävyydestä kirjallinen arvio ja vaihtoehtoisia ehdotuksia toimenpiteiksi sekä yhteystietoja mm. alueen suunnittelijoista. Kiinteistökohtaisen neuvonnan lisäksi neuvontajärjestöt jakavat yleisinformaatiota tilaisuuksissa ja tapahtumissa sekä neuvovat puhelimitse.

Valtion tukemaa jätevesineuvontaa järjestettiin kolmella pilottialueella vuonna 2011. Vuonna 2012 toiminta laajeni koko maahan ja jatkui vuonna 2013. Vuoden 2014 tulokset ja vuoden 2015 väliaikatulokset elokuun lopun tilanteesta täydentävät aiempia koosteita. Vuonna 2015 neuvonta on käynnissä samassa laajuudessa kuin 2014 ja toiminta jatkuu vuoden loppuun. Taulukossa 1 on esitetty neuvonnan määriä.

Taulukko 1. Neuvontahankkeiden laajuus vuonna 2012 - 2015.

	2012	2013	2014	2015 elokuu	yhteensä 2012 - 2015
Hankkeiden määrä	16 kpl	17 kpl	18 kpl	18 kpl	16 - 18 kpl
Kiinteistökäyntien määrä	7 055 kpl	7 989 kpl	8480 kpl	4438 kpl	27 962 kpl
Puhelinneuvonnan määrä	1 788 kpl	2 910 kpl	2358 kpl	(ei tiedossa)	7 056 kpl
Yleisötilaisuuksiin osallistuneet	4 202 hlöä	4 582 hlöä	5465 hlöä	(ei tiedossa)	14 249 hlöä
Neuvontapisteissä neuvotut	1 938 hlöä	2 301 hlöä	1663 hlöä	(ei tiedossa)	5 902 hlöä

Yleisneuvonnan määristä ei ole käytettävissä väliaikatietoja elokuulta 2015.

2. Tässä selvityksessä käytetty aineisto ja muut aiheeseen liittyvät uudet selvitykset

Suomessa ei ole kattavaa tietoa siitä, miten jätevesiä käsitellään viemäriverkoston ulkopuolella. Jätevesijärjestelmän rakentaminen edellyttää toimenpideluvan hakemista kunnan rakennusvalvonnasta, mutta lupatietoja tai -määriä ei systemaattisesti tilastoida. Luotettavinta tietoa jätevesijärjestelmistä saadaan jätevesineuvojien kiinteistökäyntien yhteydessä kokoamien tietojen perusteella. Tähän selvitykseen on koottu uutta aineistoa vuosien 2014 ja 2015 neuvonnasta.

Neuvottavat alueet on valittu vesiensuojelullisin perustein yhteistyössä kunnan viranomaisten kanssa ja kiinteistöt on käyty läpi systemaattisesti. Valitut alueet olivat tyypillisesti ranta- ja pohjavesialueita. Näin neuvonta kohdentui alueille, joissa saneeraustarpeen oletettiin olevan suurinta. Kiinteistökohtaisella neuvontakäynnillä neuvoja arvioi jätevesijärjestelmän toimintakunnon ja riittävyyden asetuksen vaatimusten suhteen. Jätevesijärjestelmät arvioitiin yhtenäisellä, neliportaisella asteikolla (taulukko 2).

Saatavilla on myös neuvontahankkeiden koostamaa aineistoa, jota on käytetty tämän muistion johtopäätösten tukena:

- Neuvontahankkeiden selvityksiä toimenpidelupien määristä ja määrien kehityksestä.
- Neuvontahankkeiden arvioita saneeraustoimenpiteiden edistymisestä, kyselyt vuosina 2014 ja 2015.

3. Tulokset

3.1 Jätevesineuvonnan tuloksia jätevesien käsittelyn tilanteesta

Vuosina 2012 - 2015 (elokuu) tehtiin jätevesineuvojien kiinteistökäyntien yhteydessä arvio jätevesijärjestelmän riittävyydestä yhteensä 27 962 haja-asutusalueen kiinteistölle. Jätevesijärjestelmien kuntoarviot ovat pysyneet melko samoina vuodesta toiseen. Neljän toimintavuoden keskiarvona noin 67 % vakituisen asutuksen jätevesijärjestelmistä ei täytä asetuksen vaatimustasoa.

Taulukko 2. Vakituisen haja-asutuksen jätevesijärjestelmien kuntoarvio

	Arvio jätevesijärjestelmän kunnosta, vakituinen asutus	**2012**	**2013**	**2014**	**2015 elokuu**
	Järjestelmä riittämätön	67 %	67 %	71 %	62 %
	Pieniä toimenpiteitä vaativa tai vanheneva ratkaisu, perusratkaisu kunnossa	17 %	13 %	13 %	16 %
	Järjestelmä kunnossa	14 %	17 %	14 %	19 %
	Jäteveden määrä vähäinen (ei vesi-wc:tä, pesuveden määrä vähäinen)	2 %	2 %	2 %	2 %

Neuvontahankkeiden mukaan riittämättömistä jätevedenkäsittelymenetelmistä tyypillisin on 1 - 3 saostussäiliötä, joista jätevedet johdetaan maastoon ilman asianmukaista jatkokäsittelyä. Vakituisessa haja-asutuksessa vesikäymälä on selvästi yleisin käymälätyyppi.

Vapaa-ajan asunnoista keskimäärin noin 78 %:lla jätevedenkäsittely on asianmukainen. Ympärivuotisessa vapaa-ajan asutuksessa vesikäymälä ja muu vesivarustelu on yleisempää. Kesäkäytössä olevissa vapaa-ajan asunnoissa kuivakäymälä on yleisin käymälätyyppi. Kaikista vapaa-ajan asunnoista 59 %:lla on kuivakäymälä.

Taulukko 3. Vapaa-ajan asutuksen jätevesijärjestelmien kuntoarvio

	Arvio jätevesijärjestelmän kunnosta, vapaa-ajan asutus	**2012**	**2013**	**2014**	**2015 elokuu**
	Järjestelmä riittämätön	23 %	22 %	24 %	19 %
	Pieniä toimenpiteitä vaativa tai vanheneva ratkaisu, perusratkaisu kunnossa	11 %	10 %	11 %	12 %
	Järjestelmä kunnossa	10 %	10 %	8 %	10 %
	Jäteveden määrä vähäinen (ei vesi-wc:tä, pesuveden määrä vähäinen)	56 %	58 %	56 %	58 %

Vuonna 2014 hankkeet keskittivät neuvontaa yhä enemmän vakituiseen asutukseen ja vapaa-ajan kiinteistöjen määrä oli suhteellisesti pienempi.

3.2 Jätevesineuvontahankkeiden kartoituksia toimenpidelupien määristä

Vuonna 2014 kuusi neuvontahanketta kartoitti alueensa kunnista toimenpidelupien määriä ja määrien kehitystä. Osa kartoituksista oli lukumäärällisiä selvityksiä ja osassa pyrittiin selvittämään neuvonnan vaikutusta toimenpidelupien ja yhteydenottojen määrän kehitykseen.

Selvitetyt alueet olivat:

- Uusimaa, 4 kuntaa
- Länsi-Uusimaa, 7 kuntaa
- Häme, 6 kuntaa
- Pirkanmaa, 10 kuntaa
- Etelä-Savo, 17 kuntaa
- Kainuu, 7 kuntaa

Hankkeiden havainnot ovat samansuuntaisia:

- Toimenpidelupia haettiin vähän vuosina 2004 - 2006
- Saneeraus vilkastui vuosina 2007 - 2010
- Uusimistahti putosi vuonna 2011 merkittävästi
- Vuosina 2013 - 2014 aikana toiminta lähti uudelleen lievään nousuun

Jätevesineuvonnan vaikutuksesta toimenpidelupien määriin ei aineistossa näy selvää yhteyttä. Useat hankkeet raportoivat kunnan viranomaisten aktiivisuuden olevan yhteydessä asukkaiden aktiivisuuteen.

3.3 Neuvontahankkeiden arvioita saneerauksen edistymisestä

Neuvontahankkeille toimitettiin webropol-kysely syyskuussa 2014 ja uudelleen syyskuussa 2015. Kuvassa 1 ja 2 on esitetty kyselyn vastauksia. Neuvojat arvioivat yleisimpiä syitä jätevedenkäsittelyjärjestelmän saneeraamisen lykkäämiselle - ennen ja jälkeen neuvontatilanteen. Kyselyyn vastasi 24 neuvojaa vuonna 2014 ja 29 vuonna 2015. Vastaajat saivat valita annetuista vaihtoehdoista kaksi asukkaiden yleisimmin kertomaa syytä sille, miksei saneerausta olla tehty tai aiota tehdä.

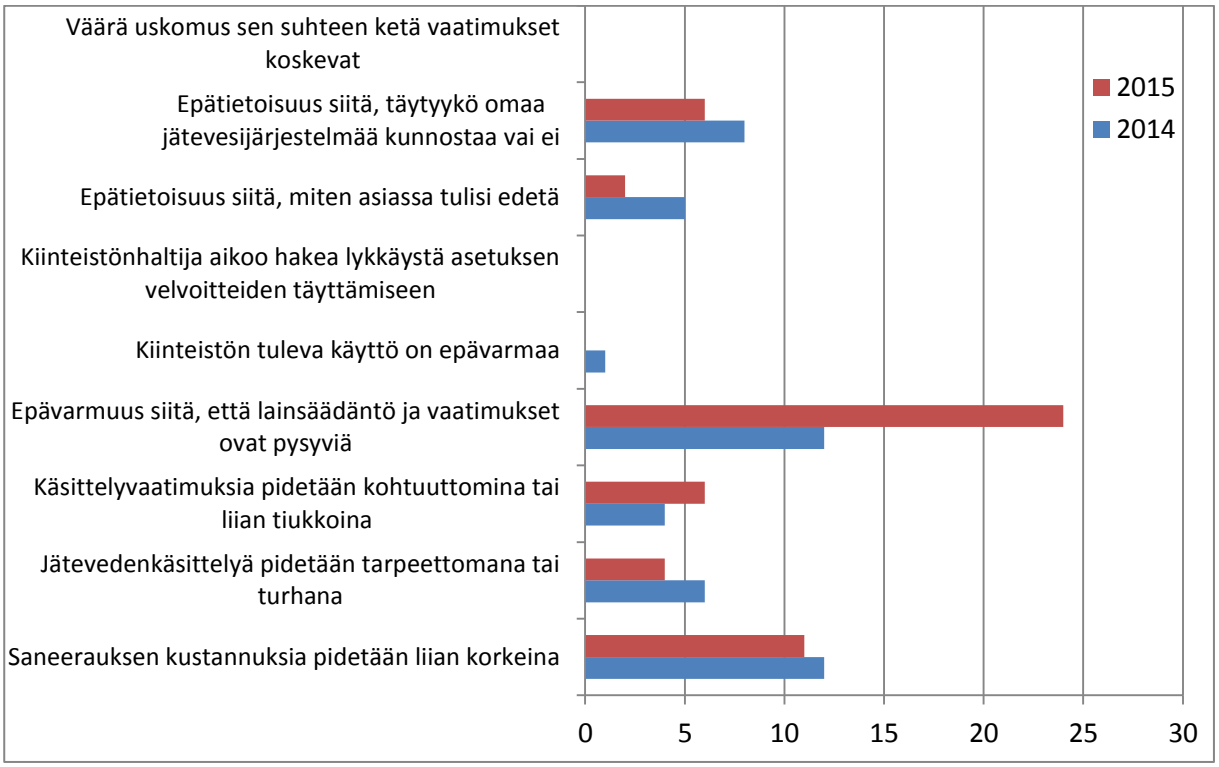

Kuva 1. Ennen neuvontaa: Neuvojien vastaukset kysymykseen ”Asukkaiden mielipide ennen jätevesineuvontaa: Mikä näkemyksesi mukaan on asukkaiden yleisimmin mainitsema syy sille, ettei kunnostustoimiin ole vielä ryhdytty.” (kpl vastauksia)

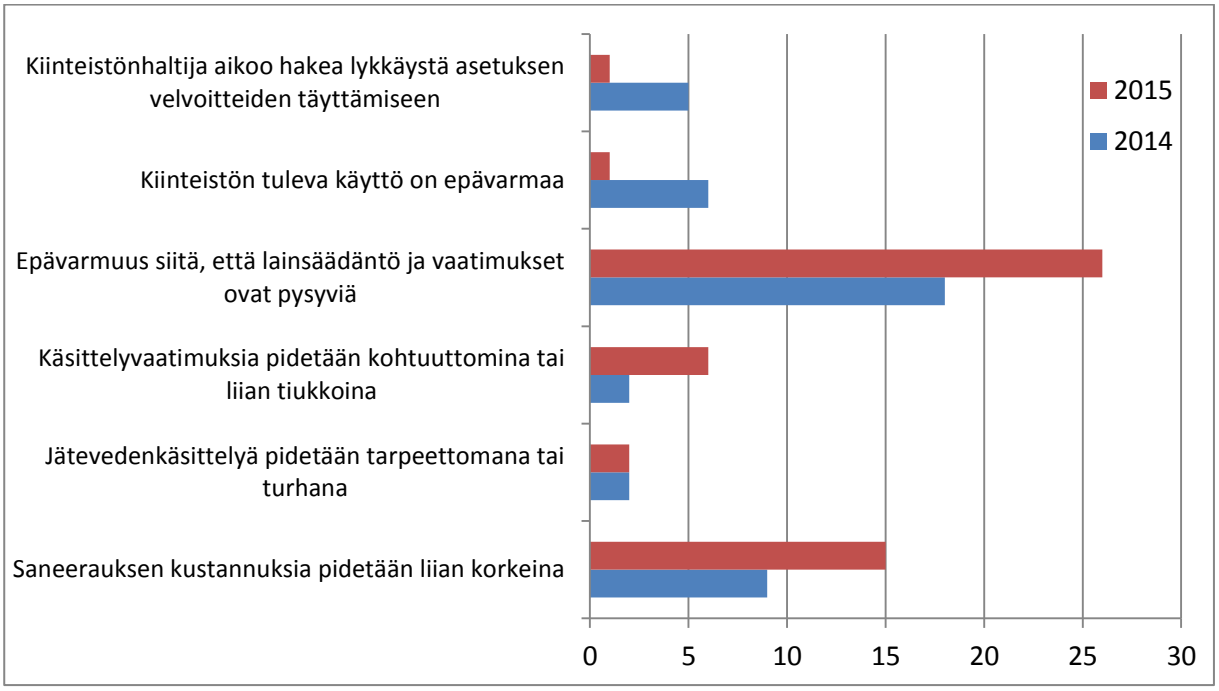

Kuva 2. Neuvonnan jälkeen: Neuvojien vastaukset kysymykseen ”Neuvontatilanteen jälkeen: Mikä näkemyksesi mukaan on asukkaiden yleisimmin mainitsema syy sille, ettei kunnostustoimiin vielä aiota ryhtyä.” (kpl vastauksia)

3.4 Neuvontajärjestöiltä koottua kirjallista palautetta

Neuvontahankkeiden jätevesineuvojille suunnatussa kyselyssä 2015 palautetta antoivat kaikki hankkeet. Eri puolelta maata annettiin samankaltaista palautetta seuraavista aiheista:

- Lainsäädännön uskottavuutta on heikentänyt sen muutokset ja julkinen keskustelu tulevista muutoksista. Neuvojien kokemusten mukaan asukkaiden kanssa käydyt keskustelut lainsäädännön vaatimuksista ovat olleet aiempina vuosina asiallista, vuonna 2014 sävy muuttui ärsyyntyneeksi.
- Neuvojien havaintojen mukaan jätevesijärjestelmiä uusitaan vasta kun on pakko. Siirtymäajan jatkamista pidetään huonona vaihtoehtona. Tilanne on odottava ja mahdollisista lainsäädäntömuutoksista toivotaan pikaista mutta vakaata ratkaisua.
- Neuvonta saa asukkailta kiitosta neutraalin, faktapohjaisen ja puolueettoman toimintamallin ansiosta.

Muutamia kommentteja kerrottiin myös seuraavista aiheista:

- Julkinen keskustelu lainsäädännön muutoksista on aiheuttanut epävarmuutta myös osuuskunnan tai kunnan keskitettyyn vesihuoltoon liittymisestä.
- Kuntien viranomaisten suhtautuminen vaihtelee suuresti ollen osin aktiivista ja positiivista, mutta toisinaan odottamiseen kannustavaa tai jopa vähättelevää. Myös määräysten kirjavuus kunnasta toiseen aiheuttaa kysymyksiä, eivätkä kuntien ympäristönsuojelumääräykset ole asukkailla tiedossa.
- Jätevesijärjestelmät ovat usein jo hyvin heikkokuntoisia. Järjestelmien kunnostaminen tulee ajankohtaiseksi monissa kohteissa, vaikkei itse menetelmää muutettaisi tehokkaammaksi.

4. Tulosten tarkastelu ja keskeiset johtopäätökset

Syksyllä 2014 arvioitiin jätevesijärjestelmän saneerausta tarvittavan ensisijaisesti noin 106 000 - 141 000 kiinteistöllä kokonaismäärästä 314 000. Jätevesineuvojien kiinteistökäyntien yhteydessä tekemät arviot jätevesijärjestelmän riittävyydestä viittaavat siihen, ettei suurta muutosta ole sen jälkeen tapahtunut. Vuodessa voidaan olettaa kunnallisen viemäröinnin laajenneen noin 5 000 kiinteistölle. Kokonaismäärään tällä ei kuitenkaan ole suurta merkitystä.

Vuosina 2012 - 2015 jätevesineuvojat ovat käyneet noin 28 000:lla kiinteistöllä ja neuvoneet muissa yhteyksissä 27 200 henkilöä. Infotilaisuuksiin osallistuu toisinaan myös pariskuntia, mutta voidaan olettaa, että jätevesineuvonta on tavoittanut noin 55 200 pientalon omistajaa eri puolella Suomea. Tämä on noin viidennes kaikista ennen vuotta 2004 rakennetuista pientaloista haja-asutusalueilla.

Jätevesineuvonnan kautta saadut arvioinnit järjestelmien saneeraustarpeesta ovat samansuuntaisia vuodesta riippumatta. Neuvojat kiertävät joka vuosi uusia alueita, joten jo neuvotun alueen tilanteen muuttumisesta ei ole tietoa.

Jätevesineuvojien palautteesta huomataan, että asukkailla on ennen neuvontaa epätietoisuutta usealla osa-alueella. Neuvontatilanteen jälkeen pääasialliset syyt siihen, ettei saneerausta aiota tehdä, ovat epätietoisuus vaatimusten pysyvyyden suhteen sekä saneerauksen kustannukset. Neuvojien arvion mukaan merkittävin yksittäinen syy saneeraustahdin hitauteen on epäselvyys lainsäädännön vaatimuksien muuttumisesta.

Toimenpidelupien määrän kehityksestä nähdään, että lainsäädännön muutokset aiheuttavat saneerausmäärien laskua. Jotta järjestelmien kunnostusten absoluuttisia määriä olisi mahdollista seurata, tarvittaisiin toimenpidelupien seurantajärjestelmä. Tällä hetkellä Rakennus- ja huoneistorekisterissä on tietoa rakennus- ja toimenpideluvista yleisellä tasolla, mutta jätevesijärjestelmien saneerausten määrää ei ole mahdollista seurata.

Viitteet

Pietarinen, A. Kuntien ympäristönsuojelumääräykset. Nykytila ja tulevaisuuden mahdollisuudet. Suomen Kuntaliitto. 2014. http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=3012 (viitattu 1.10.2015)

Kallio, J. Muistio haja-asutusalueiden jätevedenkäsittelyn toimeenpanon tilanteesta. Suomen ympäristökeskus. 2014. http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7B07AC23D0-4C4D-4F0C-9451-ACFB94E7AB45%7D/105847 (viitattu 1.10.2015)

Kallio, J. ja Nurmio, K. Pientalojen sijaintitarkastelu ympäristönsuojelullisesti herkillä alueilla. Suomen ympäristökeskus. 2014. http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7BA58B21A4-EE1F-4516-8922-51C9BFB4DA23%7D/105851 (viitattu 1.10.2015)

Kallio, J. ja Nurmio, K. Kuntien ympäristönsuojelumääräysten kattavuus haja-asutusten jätevesien käsittelyssä. Suomen ympäristökeskus. 2015. http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7B41413219-3101-4D83-A2A8-8AE8FCC67A4E%7D/112246 (viitattu 1.10.2015)